

Kővári Orsolya

Kafka bogara

MONORI LILIRŐL

Szovári Gyula felvétele

A Kilenc hónap című filmben

„Minden művészet önéletrajzi. A gyöngy a kagyló önéletrajza” – mondotta Federico Fellini, kinek fülbemászó szavai színházi vonatkozásban akkor érezhetők át velejükig, amikor az ember megismerkedik a „Szentkirályi utca 4.” előadásaival.

E nevet sohasem viselő színház alapanyagai között szerepelnek Aiszkhülosz, Beckett, Shakespeare, Hemingway, Dosztojevszkij, Faulkner, Puskin, Virginia Woolf, Eizenstein, Mejerhold, Babel szövegei, a Pasolini-gyilkosság anyaga, a Kerepesi temető sírkőfeliratai, a DIVSZ-induló, Tung Jüe buddhista szerzetes regénye... – de mindezek csak aláfestésül szolgálnak egy férfi és egy nő belső történetéhez, akik annyira összetartoznak, hogy közös birtokukon kerítést kellett emelniük maguk közé annak érdekében, hogy elhiggyék három együtt töltött évtizedet követő különválásukat. Ebben a műhelyben azonban nem önéletrajzi elemek felhasználásáról vagy magánügyi ihletettségről van szó. Inkább analízisről. Lelki élveboncolásról. Akik az érzéstelenítés nélküli operációt huszonhat esztendőn át magukon és egymáson végezték: Monori Lili és Székely B. Miklós. Színházi ingyencségek mindketten. Monori Mészáros Márta s újabban Mundruczó Kornél, Székely B. Tarr Béla életművének alapembereként épült be a magyar és az egyetemes filmművészetbe. Monori találkozásuk idején már leszámolt a színházi pályával, ugyanakkor azt is megfogalmazta magának, hogy a filmmel nem juthat igazán közel az áhított lényeghez. Székely B. pedig, a Stúdió „K” legendás Woyzeckje után – Fodor Tamás és Gaál Erzsi hatására, egyszersmind tőlük elvágyódva – új utakat keresett. „Az az emberi, esztétikai állapot, amiben Lili akkor létezett, kimondta a kételyeket, melyeket akkor én már évek óta hurcoltam”¹ – nyilatkozta.

Monori 1980-ban járta végig az IKV-lista összes pesti pincéjét, majd arra a csőtörésektől áztatott, Tarkovszkij-filmbe illő helyre bökött rá, amit elsőként nézett meg. Közel háromévtizedes utánjárás árán szerezte meg, „színház mint önálló formanyelvű művészet céljára”.

Öt évet ücsörgött az egyik fal előtt, mire megszületett az első előadás, a Balázs Béla Stúdióban elfogadott – Bódy Gábor támogatását élvező –, de végül filmre mégsem vitt forgatókönyvből, a *Műtét*ből. Az első szabad választás napján tartották a premiert a Szentkirályi utcában, egyetlen néző ereszkedett alá: Molnár Gál Péter.

Monori „belügyeket” vitt színre, gyermekkorból hozott traumákat, házasságban felgyűlt indulatokat. A választott egymásrautaltság fojtó és felszabadító erejét. Konyhanyelvre beszéltek át az irodalmi szövegeket, és irodalmi rangra emelték hétköznapijaikat. A kétszemélyes társulás kiegészült házi kedvencekkel és egyenes ági leszármazókkal. Totyival, az elfagyott lábú kacsával, Grusenykával, a kutyával, Pekkával, a fehér kakassal, Szabó Mikivel és Jerkével, a két bárányal – hogy csak az általam név szerint ismerteket említsem a gazdag felhozatalból. Leszármazói részről beavatást nyert Horváth Sándor – Monori fia, aki szó szerint beleszületett a magyar művészetbe, egész pontosan Mészáros Márta *Kilenc hónap* című filmjébe.

¹ Nem színházhoz, emberekhez kötődtem. Beszélgetés Székely B. Miklóssal. *Kritika*, 2009. november.

B. Müller Magda felvétele

Az Örökség című filmben

Vágtalanul pottyant ki főszerepet alakító anyjából. Első megszólalásával mindjárt katartikus élményt keltett, tizenévesen mégis elmenekült a családi színház elől, és nyugodtabb vizekre evezett. És ott van Székely Rozi – aki viszont színésznő lett, jelenleg Bodó Viktor nyugodt vizeket kerülő hajózási társaságának² tagja. Harcedzett teremtés. Pincékben, napi tizennégy órás próbafolyamatokon erősödött. Minden ízében átjárta az izmos kisoroszi levegő. Alternatív páncélos szűz. Igazi Jeanne d’Arc. Az elhivatottság egyetlen hazai mesterétől tanulta a színházat.

Monori Lili olyasmit keres a színházban, olyan esz-
közökkel keresi, és annyi ideig keresi, hogy személye
intézményes keretek között – értve ezen a függet-
lenek intézményrendszerét is – hosszú távon lénye-
gében tűrhetetlen. Repertoárrendszerben kopaszodó
rendező nem várhatja meg, míg Monori magáénak érzi
a szöveget, míg hozzágyötri magát szerepéhez, vagy
míg megjegyzi az instrukciókat. Márpedig Monorival
nem könnyű. Ő a legkeményebb dió. A legfeketébb
bárány. Nem pusztán strukturális, hanem lelki füg-
getlen. Az alkotás belső szabadságának olyan fokát
vívta ki maga számára, mely a rendszerkényszer kere-

² Bodó Viktor társulatának pontos neve: Szputnyik Hajózási Társaság – Modern Színház- és Viselkedéskutató Intézet – Labor.

tei között értelmezhetetlen. Mely nem ácsingózik szakmai elismerésre, közönségsikerre, sarokházat érő szerződésekre. Mely beéri a vizes pincével, a fűtetlen szobával, az ártérbéli otthonnal, maroknyi nézővel. Mely a tudatot is felszabadítja. Monori hiába próbálkozott becsülettel, még Zsámbéki Gábor kaposvári társulatában sem hallotta saját hangját. 1976-ban leszerelt. A színházcsinálásból csak időlegesen vonult ki, de a színházi szakma outsideré lett. Színésznőnek nem való színésznő.

Nem hibáztatható ezért senki, mindent megtettek beolvasztásáért, hasonításáért, egzotikumként való hasznosításáért. Jó szemű alkotók látták és látják benne az erőt a mai napig, vonzódnak pinceelőadásai ízéhez, szagához, csupaszságához, zavarba ejtő őszinteségéhez, becsülik kompromisszumot nem tűrő ars poeticáját, mely egyedül az ember önmagához való ragasz-

kodásának megtérülésében hisz – mégsem tudják feloldani szorongását. Monori pedig szorong. Szorong a Főiskola óta, ahol ripityára törték, mert nem tudtak mit kezdeni méla undorával, Molnár-idegen játékaival, szakadarságával. Lezsibbadt. Nem tudott próbálni, hely-

Schiller Kata felvétele

A Frankenstein-tervben

zetgyakorlatot végrehajtani, még azt sem volt hajlandó megjegyezni, melyik oldalon kell bejönnie. Bármekkora lendülettel lódította meg magát, mint Kafka bogara, hátára visszagurulva kapálózott. Nyilas Misit is eljásztotta Kazimírnak, mégis dicstelenül távozott öt nyomorúságosként megélt év után a Tháliából, miáltal egyébként Dárday, Bódy, Szentjóby, Erdély társaságában nyalagatta sebeit.

A kaposvári intermezzo után, a hetvenes évek közepén második számú belépőként csatlakozik a MAFILM színtársulatához. Minden filmjében olyan érzést kelt, mintha szociológiai pontossággal választott, utcáról behozott amatőr volna, akit épp az adott szerepre találtak meg valami bérház kapualjában, óriási szerencséivel. A hetvenes évek közérzetfilmesei, objektív-analitikusai, fikciós dokumentaristái ki voltak éhezve a másképp, máshonnan megszólaló színészekre. Monori a szociálpszichológiai látásmód megjelenítője lett. Jobb sorsra érdemes, nyakas proletárlány. Mélyen szunnyadó ösztönök dacos felszabadítója. Az elvárásokkal szembehelyezkedő, makacs, könnyen szerelemre lobbantó, de hosszú távon nehezen viselhető nőt testesítette meg. Gondoljunk csak a *Kilenc hónap* szeretőjétől született gyermekét egyedül nevelő egyetemista munkáslányára, az *Ők ketten* gyűlöletben szerelmes lázadó-jára vagy a *Ha megjön Józseföntörvényű*, anyósával kényszerű összejártságban élő fiatalasszonyára. Kézdi-Kovács Zsolt filmjének külön érdekessége a kifogástalan mesterségbeli tudással élő Ruttkai Éva és a mesterségbeli tudást mellőző, ám sallangmentes őszinteségében lefegyverző Monori kettőse.

Nem klónozza magát. Minden filmben más múltból mesélt rafinált tekintete.

Amikor gyermeket vásároló dúsgazdag asszonyt alakított az *Örökségben* – a gyermekszülésre felvásárolt Isabelle Huppert oldalán –, nyomát vesztettük a nyolcadik kerület szülöttének. Bár a hazai szaksajtó eleve nem felfalta, Monori igen fontos dolgot mutatott meg abban a filmben: az előkelőség, a kíméletlen, mindent megszerezni vágyó és bárkin bármi áron átgázoló akarnokság nem külsőségek, technika által nyert ábrázolást. A fejében létezett, onnan alkalmazta vászonra, játék nélkül, úgy, hogy közben hamisítatlan önmaga maradt. És ez az a hangvétel, ami később színháza unikalitását adja. Olyan tónus, mellyel csak nála találkozhat a néző. Az *Örökség* után a francia Gaumont meghívottjaként Párizsban tanulhatott volna két évig, de három hónap elteltével összezsomagolt, és hazautazott fiához. Széttárt karok, értetlen tekintetek kísérték döntéseit. Sorra dobta vissza a lehetőségeket, melyekért a magyar színésznők százhoz közeli százaléka vállalna ma is parázson gyaloglást.

Mikor a kilencvenes évek elején bejelentették a MAFILM színészállományának megszüntetését, Monori Lili levelet írt az Antall-kormány kultuszminiszterének, Andrásfalvy Bertalannak, melynek tartalma dióhéjban a következő: amennyiben ez megtörténik, és neki színházhoz kell szerződnie, felakasztja magát. A miniszter nem hagyta válaszolatlanul a levelet, a színésznőt vigasztalva azt felelte, leutalnak neki egy státust a Nemzeti Színházba.

De Monori ekkor már úgy szívta magába a nedves dohsszagot, mint esőerdőbe átültetett fa a magas párát. Átitatódott. Feltöltődött. Bedolgozta darabjaiba pályáját, anyja tragikus halálát.

Előadásai jó ideje nem a Szentkirályi utca 4. alatt zajlanak. Monori színházát, s színházával együtt életét művészi és ökológiai szempontok védelmét meghaladó kereskedelmi érdekből lebontották. Azóta a MU Színház kamarájában, kölcsönlakásokban üti fel a fejét tagságában is megfogyatkozott műhelye. A legutóbbi két előadását lányával, Rozival készítették el. A másodikat Skype-színház keretében adták, a játékosok különböző helyszíneken tartózkodtak.

Ahogy anno látás- és hallászavarokat, depressziót okozott neki az intézményes működés, most ismét egy színháziasítására tett kísérlet következtében mondta fel szervezete a szolgálatot. Mundruczó Kornél Orczy-kertben felállított konténerre, benne az elmúlt évek egyik legjobb előadásával, a *Frankenstein-tervvel* és Monorival, beutazta egész Európát. 2008-ban a POSZT zsűrije a legjobb női főszereplő díjának átadásával méltányolta Monori visszatérését. A rendező még egy hamburgi munkájában is főszerepet osztott rá. A *Frankenstein-terv* századik előadásán Monori szíve bejelzett. Ott, a színpadon, majd néhány héttel később otthon is lezavart egy szívrohamot. Most orvosi utasításra nem stresszelhet. Nem lép fel, nem utazik. Viszkető tenyerűek mondogatják: szimulál. Válogat a kendermagban. Újabb saját darabon töri a fejét, miközben a kötelezőt elszívrohamozza. Nem hinném. Monori szabadsága olyan nagy, hogy ahhoz mi hozzászólni sem tudunk.

ÉLET ÉS
IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

MINDEN PÉNTEKEN!

KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL

VAGY FIZESSEN ELŐ!

Kedvezményes éves előfizetési díj 15.500 Ft

Megrendelhető a szerkesztőségben:

1089 Budapest, Rezső tér 15.

Tel: 06-1 210-5149, 210-5159; Fax: 303-9241

e-mail: lapterjesztes@es.hu